

6. Желюк Т. Л. Державна служба : навч. посіб. / Т. Л. Желюк. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 576 с.

7. Лазор О. Державна служба в Україні : [навч. посіб.] / О. Лазор., О. Лазор. – К. : Дакор, КНТ, 2006. – 2006 р.

8. Нижник Н. Р. Державний службовець в Україні (пошук моделі) : [навч. посіб.] / Н. Р. Нижник та ін. – К. : Ін-Юре, 1998. – С. 164–182, 321.

9. Олуйко В. М. Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку : монографія / В. М. Олуйко. – Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2005. – 326 с.

10. Плахотнюк Н. Г. Процедури прийняття на посади державної служби в Україні: теоретико-правовий аспект / Н. Г. Плахотнюк // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – С. 326–332.

11. История политических и правовых учений: Хрестоматия для юридических вузов и факультетов / сост. и общ. ред. проф., д.и.н. Г. Г. Демиденко. – Х. : Факт, 1999. – 1080 с.

12. О государственной гражданской службе Российской Федерации : Федеральный закон от 27 июля 2004 г. № 79-ФЗ. – Режим доступа : <http://www.rg.ru/2004/07/31/gossluzhba-dok.html>

Надійшла до редколегії 18.01.2013 р.

УДК 349.6:35.777:614.7:35.08

Б. М. ГАМАЛЮК

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розглянуто екологічну культуру як соціально-політичне явище. Проаналізовано орієнтири у здійсненні державної політики на формування екологічної культури в системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державного управління та органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: охорона навколишнього природного середовища, природокористування, державне управління, владні повноваження, екологічна культура, екологічна освіта, світогляд.

The article deals with the significance of ecological culture as a social-political phenomenon. The directions of implementation of state police in forming ecological culture in the system of training and raising the level of qualification of the workers of state administration bodies and local self-government are analyzed.

Key words: environmental protection, usage of natural resources, state administration, governmental powers, ecological culture, ecological education, world outlook.

Одним із базових аспектів національної екологічної політики як і будь-якої політики є формування трьох рівних передумов її здійснення, а саме: економічної передумови, екологічної складової та соціальної частини. Особливе місце в цій структурі займає соціальна передумова, а саме – культура особи.

Природокористування без екологічної культури має споживацький характер, який призводить до створення катаклізмів і катастроф. При високому рівні екологічної культури державне управління породжує гармонійні відносини природи і суспільства, створюються передумови “сталого розвитку” навколишнього середовища.

Важливою складовою у формуванні нової державної політики, спрямованої на захист і становлення екологічних прав, яка відповідає європейським стандартам, зі сторони держави як владного суб’єкта, є підготовка високопрофесійних фахівців державних установ і органів місцевого самоврядування із високим рівнем екологічної культури. Екологічні знання та світоглядні позиції мають стати пріоритетним напрямком у діяльності вищої школи в системі підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державного управління та органів місцевого самоврядування, а екологічна освіта увійти до системи гарантій, які спрямовані на усвідомлення особою свого правового статусу і розглядатися як важливий механізм побудови демократичного суспільства.

Значний вклад у дослідження даної передумови як частини екологічного управління здійснили І. Добронравова, В. Крисаченко, В. Адам, А. Гетьман, М. Шульга, В. Попов, Г. Білявський, К. Курабанов, В. Радул, Л. Філатов, С. Грицкевич та ін. Однак їхні напрацювання вимагають подальшого розвитку теорії державного управління в галузі екології та природних ресурсів і адаптування їх до вимог часу та проблем сучасності.

Мета статті полягає в дослідженні екологічної культури як соціально-політичного явища та невід’ємної складової у формуванні характерних ознак посадової особи, за допомогою якої відбувається формування суспільної екологічної свідомості. Отже необхідно з’ясувати, якими шляхами і засобами можна забезпечити вдосконалення форм, змісту та результату екологічної культури працівників органів державного управління та органів місцевого самоврядування.

Термін “культура” походить від латинського “culture”, що означає “обробіток, догляд, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, шанування”. Г. Гегель називав культуру засобом піднесення індивіда, особливо його мислення, до всезагальності, духовного подолання своєї кінечності. Тому рівень культури відображає світоглядні позиції особи та формується на основі матеріальних і духовних цінностей суспільства. Дана складова є важливим елементом статусу посадової особи. Аналізуючи структуру культури особистості за об’єктивним складовою, можна виділити екологічну культуру, яка постає як засіб піднесення природності людського буття до надприродності, вивіщення однієї з форм живої речовини – людини розумної – до чинника, що організовує природний світ [6].

Історично екологічна культура почала існувати з моменту виникнення людства і розвивалася зі встановленням суспільних відносин. Досвід розумного природокористування у сфері державного регулювання відомий ще з давніх-давен

і в багатьох країнах застосовується в практиці сьогодення. Екологічна культура, як і культура в цілому, є явищем *історичним, тому* плінним і змінним. В умовах гуманізації змінюється сутність державного управління, яке наповнюється новим змістом – доброти, взаємоповаги, взаєморозуміння. Зокрема, в екологічній культурі особистості відображається процес особистісного вияву екологічної свідомості епохи, тобто формується екологічний світогляд особистості в процесі оволодіння навичками практичної діяльності щодо природи. Екологічна культура суб'єкта перетворення природи існує у вигляді культури соціальної групи та культури особистості. Злиття цих двох типів культур – групи та особистості – відбувається при утворенні цілісної екологічної культури історичної епохи.

На сьогодні екологічна культура, крім світоглядних і технологічних зрушень, стає ще й могутнім чинником усталення процвітаючих суспільств. Це характерно для Японії та Швеції, котрі зуміли інтегрувати традиційні екокультурні цінності в постіндустріальне суспільство; Сингапуру, Німеччини, США, де екологічна культура формувалася під суворим “оком” закону. Скрізь у таких випадках спостерігаються оздоровлення суспільства, поліпшення його моральних та естетичних чеснот, подовження тривалості життя та інші позитивні зрушення [8]. Тому формування екологічного імперативу є могутнім освітнім чинником, що забезпечує унормування та гармонізацію взаємин з довкіллям, чинником розвитку системи “людина – біосфера”. Змінюючи світогляд людини через систему навчання, екологічна державна політика може забезпечувати цілісність освітнього процесу, що виражається в триединому поєднанні навчання, виховання і розвитку, які інтегрально складають освіту.

Характеризуючи змістове наповнення екологічної культури, необхідно звернути увагу на поєднання в ній природного і соціального. А тому до її базових понять-категорій входять терміни, які відносяться як до екології, так і ті, що дають можливість семантично визначити певні прояви людської життєдіяльності. Серед таких доцільно насамперед назвати поняття “природокористування”, “екосистема”, “біосфера”, “демографічна ємність”, “ресурси”, “діяльність”, “доцільність” та ін. Базовою категоріальною тріадою, яка визначає синтетичні особливості цієї галузі, є відношення “людина – діяльність – природа”.

Морально-етичні цінності, що формують екологічну культуру особи, неодноразово знаходили своє відображення в концепціях соціального буття людини. Так, античні філософи Геракліт, Демокріт, Епікур, Сенека стверджували, що добробут людства формується за умови дотримання законів природи, а американські філософи Ральф Уолде Емерсон і Хенрі Девід Торо розглядали дику природу як важливий елемент людської моралі і духовного розвитку. Хочеться відзначити вчення українського вченого В. Вернадського про ноосферу – сферу взаємодії природи і суспільства, в межах якої розумна людська діяльність є визначальним фактором розвитку, зокрема людської перетворюючої діяльності [7].

Уперше термін “екологічна культура” з’явився в 20-х рр. ХХ ст. у працях американської школи “культурної екології”.

Екологічну культуру як соціальне явище необхідно розглядати в двох аспектах: по-перше, як сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу в системі “людина – довкілля”; по-друге, як теоретичну галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, що організує її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючого у своїх можливостях чинника регуляції стану біосфери. Тобто екологічна культура включає коло питань, пов’язаних з використанням людиною природи, перетворенням її у власних інтересах, а також з наслідками такої діяльності та формується на основі теоретичних, світоглядних і предметно-практичних аспектів.

Формування зазначених позицій у політико-правовій площині є об’єктивною необхідністю державного управління. При цьому, даний політико-правовий процес значимий не лише для посадових осіб, від яких залежить система управління, а й для всіх людей як стимулююче доброзичливе ставлення до навколишнього середовища. Опанування природними ресурсами і використання їх на благо суспільства є одним із пріоритетів поступального розвитку людства, але цей розвиток інколи здається дуже малим порівняно з тими викликами, які подає нам природа. Державне управління, яке існує в нашій країні, не завжди забезпечує пріоритет права людини на безпечне для життя і здоров’я довкілля та досягнення сталого розвитку при застосуванні технологічних і біологічних механізмів із потенційними можливостями природних ресурсів до самовідтворення.

Ураховуючи вищенаведене, можна з упевненістю стверджувати про необхідність цілеспрямованого формування екологічної культури в посадових осіб органів публічної влади. При цьому екологічна культура посадової особи, як і будь-якої людини, формується із трьох складових: знання, розуміння і вміння.

Екологічні знання та розуміння процесів передбачають гуманістичне ставлення до природи, філософський підхід до усвідомлення взаємозв’язку людини і природи – сукупно створюючи у свідомості посадової особи сучасну картину світу, дозволяючи їй бачити, розуміти та оцінювати складну систему взаємозв’язків між людьми і довкіллям.

Тому важливою складовою формування екологічної культури посадовців зі сторони держави як владного суб’єкта є створення певних передумов. У цьому напрямку Україною вже здійснено ряд кроків.

Зокрема, на нормативному рівні задекларовано ряд важливих правових норм, які стосуються екологічних освітніх процесів. Так, про необхідність формування в рамках освітньої діяльності екологічної культури осіб-посадовців передбачено на рівні загальнодержавних програм: Державною національною програмою “Освіта” (Україна XXI століття) [2], Національною доктриною розвитку освіти України [4], Основними напрямками державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [3]. Ст. 7 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” проголошено, що “підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов’язковою комплексною освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища,

зокрема в дошкільних дитячих закладах, у системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища” [1].

На виконання наведених норм Рішенням колегії Міністерства освіти і науки № 13/6-19 від 20.12.2001 р. затверджена Концепція екологічного розвитку освіти, яка передбачає базові вимоги до екологізації освіти та формування екологічної культури особистості. Оскільки для сучасної української політики є пріоритетним посилення інтеграційних процесів в європейське співтовариство, оновлені стандарти української освіти мають поєднувати національні та загальноєвропейські компоненти, враховувати факти загальноєвропейського розвитку, включаючи європейські надбання, цінності та орієнтири. Подання нових екологічних стандартів у змісті вищої школи української освіти мають бути дієвим інструментом у формуванні нової екологічної світоглядної позиції особи відповідно із загальноєвропейським контекстом та з потребами сьогодення.

Згідно із зазначеною Концепцією, розвиток вищої екологічної освіти повинен базуватися на комплексному збалансованому поєднанні природничого, технологічного, економічного, юридичного і соціокультурного підходів. Проте чинне законодавство, яке регулює ці питання, в тому числі прийнята Концепція, далекі від досконалості, багато важливих моментів залишаються поза межами правового регулювання або носять лише декларативний зміст.

Однак перехід України до нової державної політики, спрямованої на створення дієвої системи освіти, яка відповідає європейським стандартам, є досить складним процесом, який вимагає значних зусиль, і тому формування екологічної культури посадових осіб потребує сталої освітньої системи розвитку країни, що передбачає проходження кількох взаємопов'язаних етапів. Перший – розробка наукової концепції і трансформація на її основі економічної і соціальної політики; другий – законодавче забезпечення реалізації концепції; третій – створення і розвиток економіко-фінансового механізму реалізації концепції; четвертий – формування світоглядних позицій людей.

Так, у щорічній доповіді уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання захисту прав і свобод людини в Україні за 2011 р. вказується, що попри прийняття на законодавчому рівні важливих правових актів має місце вкрай незадовільна робота стосовно роз'яснення екологічних прав громадян та їх гарантій у державі [9]. Тобто, спостерігається низький рівень екологічної культури як серед пересічних громадян, так і серед посадових осіб, що свідчить про недостатню реалізацію гарантій Україною права на екологічну освіту.

Право на екологічну освіту входить до системи прав людини та громадянина, які спрямовані не лише на усвідомлення особою свого правового статусу, а й розглядаються як важливий механізм побудови демократичного суспільства. Тому важливою складовою реалізації даного права зі сторони держави як владного суб'єкта є створення гарантій щодо його застосування. На декларативному рівні

статтями 17, 18, 19 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” передбачено: обов’язок Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад – організувати екологічну освіту та екологічне виховання громадян. Однак зазначені норми носять здебільшого формальний характер, оскільки загальний рівень екологічної культури посадовців бажає бути кращим.

Серед причин є як об’єктивні, так і суб’єктивні. Формування світоглядної позиції з приводу основних імперативів екологічної культури здебільшого відбувається під час підготовки фахівця у вищій школі. Згідно з посадовими обов’язками, повноваження у сфері охорони навколишнього середовища, природокористування та забезпечення екологічних прав виконують різні за сферою та спеціальністю посадовці (начальник управління, головний інженер, конструктор, архітектор, сільський голова, начальник автоколони тощо), однак у вищій школі з непрофільних спеціальностей не здійснюється системна екологічна освіта. Пропонується вивчення окремих законів, але це не забезпечує достатнього розуміння, знання та використання екологічних прав. Тому важливо, що б у процесі вивчення природоохоронних дисциплін, як і інших навчальних предметів, у свідомості майбутнього фахівця закладали відповідні морально-психологічні якості, а саме: бережливе ставлення до оточуючого природного середовища, ощадливе використання природних багатств, необхідність їх примноження. Ці якості прищеплюються відповідним підбором навчальних дисциплін, вивченням їх з певних позицій, за певною методологічною схемою. Тим часом зазначені посадовці при відсутності достатньої екологічної освіти не можуть мати і достатній рівень екології культури, тобто прийняті ними рішення не завжди будуть відповідати екологічним принципам та зобов’язанням, задекларованим нашою державою.

Іншою причиною низького забезпечення освітніми закладами екологічної культури є збільшення розриву зв’язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти й ринком праці. Зокрема, у швидкозмінних умовах розвитку сучасної цивілізації Українською державою не в повному обсязі здійснюється фінансування розробок наукових технологій, які спрямовані на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів, що спричинило значне відставання національної системи освіти від світових досягнень технології та розвитку інженерної думки. Таким чином йде тенденція до погіршення вищої освіти.

Окрім того, досить суттєвою постає проблема екологічної складової в методологічній основі освітньої діяльності. Зокрема, на даний час Україною підтримується Концепція сталого розвитку. Українська освіта і наука знаходяться в процесі трансформації з пострадянської системи, яка здебільшого підтримувала споживацьку концепцію використання природи, тоді як проголошена Україною Концепція сталого розвитку вимагає значних перебудовних змін у вищій школі.

Тому сьогодні є надзвичайно важливим підвищення кваліфікації викладачів у сфері нових технологій охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Адже відсутність або невисокий рівень педагогічних знань в освітньому процесі привчає студентів до

споживацької світоглядної позиції в майбутній трудовій діяльності. Звичайно, така малоякісна діяльність негативно позначається на навколишньому природному середовищі, в суспільному житті.

Формуючи модель екологічної освіти, вищим навчальним закладам треба врахувати, що вона має базуватися на таких основних освітніх складових:

– наявність – має бути достатня кількість діючих навчальних закладів і екологічних програм для всіх спеціальностей;

– доступність – навчальні заклади і програми мають бути доступними кожній людині без будь-якої дискримінації. Доступність характеризується трьома взаємозалежними рисами. Першою є недискримінація, тобто освіта має бути доступною для всіх, особливо для найбільш уразливих груп де-юре й де-факто, без дискримінації за будь-якою ознакою. Другою є фізична доступність, тобто держава має забезпечити безпечну фізичну досяжність освіти шляхом надання можливості особі відвідувати навчальний заклад, який знаходиться на розумній географічній відстані від неї, або шляхом отримання доступу до різних способів дистанційного навчання. І, нарешті, третьою рисою є економічна доступність, тобто освіта має бути доступною для всіх;

– прийнятність – форма і зміст екологічного навчання, включаючи програми і методи навчання, мають бути прийнятними (наприклад, адекватними, враховуючими культурні особливості, та якісними) для тих, хто навчається;

– адаптованість – екологічна освіта має бути гнучкою, здатною адаптуватися до потреб суспільства, які постійно змінюються, а також відповідати потребам тих, хто навчається в межах різноманітних соціально-культурних норм.

Окрім того, в багатьох випадках дотримуватися вимог екологічної культури посадовою особою примушує закон, який є суворий до порушників. Тому забезпечення рівня культури посадових осіб не можна розглядати без створення відповідної системи стримування (покарання). Особливе місце у формуванні екологічної культури, на наш погляд, має оцінювання діяльності державних службовців, що є на сьогодні однією з важливих проблем державного управління. Важливим способом оцінювання державних службовців є атестація державних службовців, яка відіграє важливу роль у вдосконаленні кадрового потенціалу, створенні оновленого, потужного і дієздатного державного апарату, становленні професійної, політично нейтральної та авторитетної державної служби.

Атестація державних службовців є обов'язковою процедурою, що проводиться в державних органах один раз на три роки з метою підвищення ефективності діяльності державних службовців і відповідальності за доручену справу, під час якої оцінюються результати роботи, ділові та професійні якості, виявлені працівниками при виконанні службових обов'язків, визначених типовими професійно-кваліфікаційними характеристиками посад і відображених у посадових інструкціях, що затверджуються керівниками державних органів. В її процесі атестаційна комісія в межах установленої процедури виявляє ступінь відповідності працівника посаді, яку він обіймає. Уведення в систему питань з атестації посадової особи рівня її екологічної культури стане безперечно вагомим чинником в її підвищенні.

Таким чином, формування екологічної культури посадової особи є одним із важливих механізмів розбудови нового соціально бажаного типу держави та невід'ємною складовою національної екологічної політики, що має виконувати такі функції:

- виховну – формування певних стереотипів поведінки щодо природи як окремих індивідів, так і суспільства в цілому;
- прогностичну – створення можливості передбачення наслідків людської діяльності, результатів перетворення природи;
- регулятивну – управління ставленням суспільства до природи в процесі господарської діяльності.

В умовах нової методології взаємин людини з довкіллям, переосмислення цінностей людського буття такі зрушення здатні перерости в засіб ноосферизації біосфери, панування в ній засобів і вимірів розуму. Тож важливо, щоб паростки нової філософії життя, цього своєрідного постнеовіталізму, проросли в душі кожної людини [5].

Література:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. // ВВР УРСР. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Про Державну національну програму “Освіта” (Україна XXI століття) : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
3. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР // Голос України. – 1998. – № 64.
4. Про національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 16. – Ст. 860.
5. Вопросы истории и теории психологии : избр. труды. – М. : Педагогика, 1984. – С. 239.
6. Гамалюк Б. М. Екологічна культура як важлива складова морально-етичних цінностей державного управління / Б. М. Гамалюк // Моральні основи права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 16 груд. 2010. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 392–395.
7. Зіновчук Н. В. Методологічні аспекти взаємозв'язку і розвитку економічних, екологічних і соціальних систем / Н. В. Зіновчук // Економіка АПК. – 2000. – № 7. – С. 27–34.
8. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. / В. С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
9. Щорічна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання захисту прав і свобод людини в Україні за 2011 р. – Режим доступу : http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_46828_plugin-Dopovid_8_1.pdf.

Надійшла до редколегії 02.04.2013 р.